

KWARTALNIK HISTORII KULTURY MATERIALNEJ 72 (3), 2024
PL ISSN 0023-5881; e-ISSN: 2719-6496
<https://journals.iaepan.pl/khkm>
the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)
DOI: 10.23858/KHKM72.2024.3.007

JÓZEF PIŁATOWICZ, *Elektryfikacja Polski w dwudziestoleciu międzywojennym*, Towarzystwo Nauki i Kultury „Libra”, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Lublin 2022, ss. 279, il., tab., mapy.

Obecnie Polska stoi u progu transformacji energetycznej, co powoduje duże zainteresowanie dziejami elektryfikacji. Jedną z bardziej interesujących pozycji na ten temat jest *Elektryfikacja Polski w dwudziestoleciu międzywojennym*, wydana przed dwoma laty monografia naukowa przygotowana na podstawie doktoratu obronionego w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego w 1978 r. przez Józefa Piłatowicza, znawcę problemów społecznych i gospodarczych XX w. oraz dziejów nauki, techniki i szkolnictwa wyższego.

Książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia. Treść uzupełniono o bogaty wykaz źródeł i literatury, 20 tabel, 15 ilustracji, spis map i fotografii oraz indeks nazwisk. We wstępie Autor napisał, że elektryfikację definiuje jako „szerokie wykorzystanie produkcyjnej energii elektrycznej przez przemysł i rolnictwo oraz rozbudowę infrastruktury dla miasta i wsi, zapewniającej polepszenie warunków życia” (s. 7). Zakres terytorialny książki to granice II Rzeczypospolitej, a ramy chronologiczne to okres 1914/18–1939. Piłatowicz skupił się na kwestiach ekonomicznych, ale uwzględnił też aspekty prawne i społeczno-polityczne przemian. Jak zauważył, dotychczas nie ukazało się naukowe opracowanie dotyczące tej problematyki, choć tematykę historii elektryfikacji w różnym stopniu podejmowało już kilku innych autorów. Za główny cel monografii Autor postawił sobie „zbadanie koncepcji polityki elektryfikacyjnej Polski oraz ich realizacji w kolejnych etapach” (s. 14).

W pierwszym rozdziale przedstawiono dane dotyczące elektroenergetyki na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości, zaś w drugim — prawno-organizacyjne ramy, w jakich działały przedsiębiorstwa elektryfikacyjne w II RP. W rozdziale trzecim zaprezentowano kolejne projekty elektryfikacji Polski, w czwartym omówiono strukturę własnościową przedsiębiorstw elektroenergetycznych oraz rolę kapitału (krajowego i zagranicznego) oraz problemów, jakie generował jego brak. Rozdział piąty dotyczy produkcji energii elektrycznej w kraju. Podano w nim informacje o budowie podstaw elektroenergetyki, elektrowniach, sieciach okręgowych i ogólnokrajowych oraz kadrze energetyków, a na końcu przeprowadzono porównanie z innymi krajami. Ostatnią część poświęcono zakresowi elektryfikacji przemysłu, kolei, tramwajów, miast, rolnictwa i wsi. Całość zgromadzonych w pracy informacji trafnie podsumowano w zakończeniu.

Treść monografii, a w szczególności sformułowane na koniec wnioski uzmysławiają, w jak trudnych warunkach i w jak skomplikowanej sytuacji postępowała elektryfikacja Polski w międzywojniu. Częściowo miało to związek z różnicami pomiędzy zaborami. Budowa państwa z ziem uprzednio wchodzących w skład trzech różnych organizmów politycznych skutkowałą chaosem w przestrzeni administracyjnej i gospodarczej. W zakresie elektroenergetyki obowiązywały różne przepisy techniczne i funkcjonowały różne napięcia elektryczne, elektrownie podlegały różnym pionom administracji państwowej. Ujednolicenie polskiej elektroenergetyki wymagało dużych nakładów finansowych. Wobec tego przez większość okresu dwudziestolecia aparat państwowy mógł wywierać na elektryfikację jedynie wpływ administracyjny i prawno-ekonomiczny. Już w 1922 r. przyjęto ustawę elektryczną. W kolejnych latach przygotowano bardzo dobre, nowoczesne programy i plany elektryfikacji, których wprowadzenie w życie

przyspieszyłyby znacznie jej tempo. Prowadzono również inwestycje prywatne, jednak skupione wyłącznie na kwestiach finansowych. Polska dysponowała elektrowniami o wystarczającej mocy, główny problem tkwił jednak w dystrybucji energii. Dopiero w latach 1935–1939 zaczęto prowadzić politykę interwencyjną, co przyspieszyło integrację elektroenergetyki. Przeprowadzano bezpośrednie inwestycje państwowe, m.in. w budowę nowych elektrowni i sieci, a także dokonano wykupu z rąk prywatnych niektórych elektrowni. Doszło również do zmiany polityki wobec obcego kapitału, by móc wykorzystać go w większym stopniu niż dotychczas. Wiązało się to ze zbudowaniem podstaw ogólnopaństwowego systemu elektroenergetycznego i zabezpieczeniem energii dla przemysłu zbrojeniowego na terenie COP-u. Dopiero wówczas ruszyła największa inwestycja elektryfikacyjna tego okresu, linia wysokiego napięcia (150 kV) Roznów-Mościce-Starachowice-Warszawa, mająca połączyć ośrodki wytwarzania i użytkowania energii elektrycznej. W tym czasie jednym z głównych warunków przyspieszenia integracji i rozwoju gospodarczego kraju mogło być utworzenie spójnego ogólnopaństwowego systemu energetycznego. Ostatecznie jednak brak kapitału własnego państwa oraz słabe wykorzystanie kapitału zagranicznego uniemożliwiło skuteczną realizację elektryfikacji kraju. Wpłynęło to na gospodarkę krajową, która rozwijałaby się szybciej, gdyby rozwój energetyczny postępowałby sprawniej. Polska przez cały okres dwudziestolecia pozostawała zapóźniona i nie odrobiła w tym czasie nic pod względem produkcji energii elektrycznej wobec uprzemysłowionych krajów Europy. Widać to chociażby po wskaźniku zużycia prądu na jednego mieszkańca, który w Polsce był wówczas jednym z najniższych w Europie.

Odnośnie do uwag uzupełniających, to w przeważnej mierze mają one związek z długim okresem, który upłynął pomiędzy obroną doktoratu a publikacją monografii. Jest to zauważalne już choćby w bibliografii i przypisach, w których Autor powołuje się na materiały zgromadzone w Archiwum Państwowym Województwa Katowickiego i Miasta Katowic, Archiwum Państwowym Województwa Krakowskiego i Miasta Krakowa, etc. Tymczasem należałoby podać ich obecne nazwy. W wykazie źródeł archiwalnych Archiwum Zofii i Jędrzeja Moraczewskich jest wpisane w dwóch miejscach, przy Archiwum Akt Nowych i Centralnym Archiwum Komitetu PZPR. Obecnie zbiory Centralnego Archiwum PZPR, co zresztą sam autor napisał, przechowywane są w Archiwum Akt Nowych. Wydaje się więc, że powinno ono być wpisane tylko raz przy AAN, pod obecną nazwą Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich. Zespół Warszawski Urząd Gubernialny wpisany przy Archiwum Głównym Akt Dawnych znajduje się obecnie w Archiwum Państwowym w Warszawie pod nazwą Rząd Gubernialny Warszawski. Omawiając we wstępie literaturę, Autor podaje informację o serii *Historia Elektryki Polskiej*, jednak zarówno w przypisie 3, jak i w bibliografii nie podaje danych bibliograficznych dotyczących jej tomu 2 *Elektroenergetyka*¹, a w związku z tym nie odnosi się również do jego treści. W bibliografii dominują prace wydane głównie przed 1980 r., są dwie pozycje z 1998 i jedna z 2000 r. Od tego czasu opublikowano kilka książek i artykułów bezpośrednio powiązanych z tematem, które powinny zostać wykorzystane w pracy. Przykładowo, ukazały się opracowania poszczególnych elektrowni, np. w Chorzowie², Radomiu³. Podjęto również próby opisanie elektryfikacji m.in. Lwowa⁴. W podrozdziałach *Rozwiązania w innych krajach* (rozdz. 2) i *Elektroenergetyka polska na tle innych krajów* (rozdz. 5) Autor, przedstawiając elektryfikację poszczególnych krajów, poza wydawnictwami polskimi i statystycznymi, nie wykorzystał zagranicznej literatury. Nie ulega natomiast wątpliwości, że uwzględnienie m.in. ustaleń Marii Hidvegi i Nikolasa Wolfa⁵, czy też pozycji o elektryfikacji poszczególnych

¹ Historia. 1977.

² Kurek R. 1998.

³ Staniszewski T. 2017.

⁴ Kryżaniwskij A. 2020.

⁵ Hidvegi M., Wolf N. 2018.

krajów np. Niemiec⁶ czy Stanów Zjednoczonych⁷ dostarczyłoby Autorowi materiału do cennych porównań. Z zamieszczenia podrozdziału *Telekomunikacja i środki masowego przekazu* (rozdz. 6), zajmującego niecałe dwie strony, lepiej byłoby zrezygnować, gdyż niewiele wnosi do treści i przedstawia jedynie wątek poboczny, luźniej związany z elektryfikacją. Te drobne uwagi nie umniejszają jednak wartości publikacji J. Piłatowicza. Należy docenić wielką pracę, jaką wykonał, przygotowując pierwszą monografię o elektryfikacji Polski w dwudziestolecu międzywojennym. Z pewnością przez wiele lat będzie stanowić ona podstawową pozycję na ten temat.

dr Przemysław Sadłowski

Pracownia Historyczna Stowarzyszenia Elektryków Polskich w Opolu

© <https://orcid.org/0000-0002-8203-7995>

BIBLIOGRAFIA

- Hidvegi Maria, Wolf Nikolaus. 2018. *Power failure: the electrification of Central-Eastern Europe, 1918–39*, „European Review of History: Revue européenne d’histoire”, 26, 8, s. 219–242.
- Historia. 1977. *Historia Elektryki Polskiej, 2, Elektroenergetyka*. kom. red. K. Kolbiński i in., Warszawa.
- Kryżaniwskyj Andrij. 2020. *Elektryczny Lwów. Historia 1894–2019*, Wrocław.
- Kurek Ryszard. 1998. *100 lat elektrowni Chorzów*, Chorzów.
- Nye David E. 1992. *Electrifying America: Social Meanings of a New Technology*, Cambridge MA.
- Staniszewski Tomasz. 2017. *Elektrownia Miejska w Radomiu 1901–1956*, Radom.
- Zängl Wolfgang. 1989. *Deutschlands Strom. Die Politik der Elektrifizierung von 1866 bis heute*, Frankfurt am Main.

⁶ Zängl W. 1989.

⁷ Nye D.E. 1992.